

Strategic hedging a török külpolitikában¹

Strategic Hedging in Turkish Foreign Policy

Varga Esztella

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2024.3.1

Összefoglaló: A török külpolitika a 2002-ben hatalomra került Igazság és Fejlődés Párt kormányzása kezdetén a „zéró probléma a szomszédokkal”-elvnek megfelelően igyekezett jó kapcsolatot kialakítani a régió államaival. A 2010-es évektől megjelent, egyre jelentősebb regionális konfliktusok azonban e politika megváltoztatását, új irányvonal alkalmazását követelték meg. A *strategic hedging* külpolitikai magatartás jellemzően a kisebb vagy közepes államok sajátos viselkedése, amelynek révén azok a nagyhatalmakkal való nyílt konfrontációt próbálják elkerülni (bizonyos kérdésekben akár az együttműködési szándékukat is kifejezik), miközben arra törekcsenek, hogy ne is rendelődjenek alá a nagyhatalomnak. Törökország, mint középhatalom, a nagyobb hatalommal bíró államokkal szembeni külpolitikai magatartása sokszor egymásnak ellentmondó jeleket visel magán. A jelen elemzés a régióban kialakult viszonyrendszer vizsgálatával arra keresi a választ, hogy ezek a jelek leírhatóak-e a *strategic hedging* fogalmával.

Kulcsszavak: *strategic hedging*, Törökország, Oroszország, Amerikai Egyesült Államok

Abstract: *The Turkish foreign policy developed by the governing Justice and Development Party (Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP) was focusing on the good relation with the countries in the region within the framework of the “zero problems with the neighbors” policy. However, due to the intensifying regional conflicts in the 2010s, this foreign policy approach had to change. The strategic hedging is usually a way of foreign policy with which smaller or medium-sized states are dealing with great powers: they are trying to avoid confrontation (showing even willingness to cooperate) with them, while also trying to avoid being dominated. The foreign policy of Turkey, a second-tier state, often seems contradictory against great powers. This research focuses on – through case studies – whether this could be described by the concept of strategic hedging.*

Keywords: *strategic hedging, Turkey, Russia, United States of America*

Bevezetés

A török külpolitikát annak iránya alapján az Igazság és Fejlődés Pártja (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, AKP) vezette kormányok alatt több periódusra lehet osztani. A kezdeti nyugati orientáltság (az EU-csatlakozás fontossága, csatlakozási tárgyalások megkezdése stb.) után a külügyminiszter, Ahmet Davutoğlu nevével fémjelzett váltás következett be, amely a „zéró probléma a szomszédokkal” („*zero problems with neighbors*”) keretében az országnak a régióban betöltött szerepére helyezte a fő hangsúlyt. Azonban az a kezdeti sikerek ellenére végül nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, így a külpolitikai törekvések újabb irányt vettek. Davutoğlunak a hatalomból való kikerülése után a török külügyeket mindinkább a *realpolitik*, a pragmatikus megközelítés kezdte jellemezni, illetve egyre erőteljesebb szerepet kaptak a kemény hatalmi eszközök.² Az éleződő regionális konfliktusok viszont egy árnyaltabb külpolitikai megközelítés alkalmazását tették szükségessé, különös tekintettel arra, hogy Törökország szomszédságában, Szíriában, illetve a Fekete-tenger közvetlen térségében robbant ki háború. Mivel egy külső nagyhatalom (az Amerikai Egyesült Államok) és a régió nagyhatalma (Oroszország) is érintett bennük, különös figyelmet kap a török külpolitika, amelynek kezelnie kell a térség egyre fokozódó instabilitását.

A *strategic hedging* fogalma – magyarul talán stratégiai fedezésként lenne fordítható, de a jelen elemzésben (ahogy a *balancing* és a *bandwagoning* esetében is) az angol eredeti kifejezés szerepel – nem új keletű a nemzetközi kapcsolatok elméletében, és ahogy a szakirodalmi áttekintés során látni fogjuk, a gyökerei a tudományterület realista ágának a kezdeti szakaszáig nyúlnak vissza. Azonban a kutatók csak a 2000-es évek közepétől kezdtek azzal foglalkozni, hogy a hagyományos elméleti keretek elégségesek-e az új világrendben megfigyelhető külpolitikai magatartás leírására. A *strategic hedging* fogalma egy olyan külpolitikai magatartást jelöl, amelyben egy állam egyszerre igyekszik a nagyhatalommal való szembeszállást (nyílt konfrontációt) elkerülni, egyben annak is ellenállni, hogy az utóbbi teljesen alárendelje. Ezt különösen egy nagyhatalom közvetlen szomszédságában nehéz elérni. Nem meglepő, hogy a szakirodalom túlnyomó többsége a délkelet-ázsiai államok Kínával (és az Egyesült Államokkal) kapcsolatos magatartását elemzi az elméleti keret segítségével.

Törökország évtizedek óta az Egyesült Államok katonai szövetségi rendszerének a tagja, és a köztársaság megszületésétől a nyugati elköteleződését deklarálta, azonban Oroszország közvetlen szomszédságában helyezkedik el, ami a posztbipoláris világrendben egy, a korábitól eltérő külpolitika folytatását követeli meg. Különösen a szíriai polgárháború kitörése, illetve 2022 februárja óta, amikortól háború veszélyezteti a Fekete-tenger térségének a stabilitását. Rengeteg (látszólagos) ellentmondás tarkítja mind az Egyesült Államokkal, mind az Oroszországgal szembeni török külpolitikát, s ez a magatartás az elemzés

szempontjából nehezen lenne a hagyományos fogalmakkal körülírható. Ezért arra keressük a választ, hogy a török külpolitika jellemezhető-e a *strategic hedging* fogalmával.

A fogalmi keretek tisztázása és a szakirodalom áttekintése után a vizsgálat során alkalmazott módszert járjuk körül. Az elemzés a *hedging* állam, azaz Törökország külpolitikai törekvéseit vizsgálja, azaz az egyes kérdések török szempontból kerülnek az egyes kérdések bemutatásra. Éppen ezért a hidegháború utáni török külpolitika rövid áttekintése is helyet kap az elemzésben. Az esettanulmányok révén a Törökország mint *hedging* állam és az Egyesült Államok mint külső és Oroszország mint regionális nagyhatalom közötti kapcsolatrendszer elemzésével igyekszünk választ találni arra, hogy a török külpolitikában *hedging* elemek jelennek-e meg. A viszonyrendszer általános elemzése szétfeszítené a tanulmány kereteit, így két konfliktus, a szíriai polgárháború és az Ukrajna elleni háború, illetve a közvetlen kapcsolódó események képezik a vizsgálatunk tárgyát.

Fogalmi keretek

A *strategic hedging* egy olyan magatartásként írható le, amelynek során egy nagyfokú bizonytalansági helyzetben lévő ország többféle, ellentétes hatású politikai lehetőséggel igyekszik ellensúlyozni a felmerülő kockázatokat. Ez utóbbiak lehetnek katonai, gazdasági vagy politikai jellegűek is. A *hedging* stratégiát alkalmazó állam egyszerre próbálja elérni a legjobbat, és számít a legrosszabbra, ezért haszonmaximalizálásra (pl. gazdasági pragmatizmussal gazdasági és politikai nyereségre) és kockázatkezelésre (a veszteség csökkentésére) párhuzamosan törekszik.³

A jelen elemzés szempontjából a *strategic hedging* viselkedést egy alapvetően biztonsági szempontú külpolitikának tekintjük, amelynek célja a regionális nagyhatalommal való konfliktus elkerülése. A régiót, amelyben a *hedging* állam igyekszik az érdekeit érvényesíteni, dinamikusnak tekinthetjük, tehát nemcsak a szóban forgó ország és a regionális nagyhatalom játszik benne szerepet, de a külső nagyhatalom, illetve a régióbeli középhatalmak is. A *strategic hedging* magatartást folytató állam viszonylag kiegyensúlyozott viszonyra törekszik a (regionális) nagyhatalommal, azaz nem szeretne sem szembeszállni vele, sem teljesen alárendelődni neki. Fontos hangsúlyozni, hogy a *hedging* állam elsődleges célja a régió stabilitása, így bár hasznos lehet a külső hatalom támogatását kérnie a regionálissal szemben, ám kockázattal is járhat számára, ha annak a bevonása oly mértékű, hogy felborítaná a stabilitást. Hiszen a külső nagyhatalomnak is vannak érdekei, és a túlzott bevonása szélsőséges esetben akár preventív háború indítását (és ezzel a régió teljes destabilizálását) is magával vonná.

A külső és a helyi nagyhatalom mellett természetesen más államok is megtalálhatók a régióban, amelyek szintén középhatalmak az előzőkhöz képest. A *hedging* stratégiát követő államok gyakran egymással szövetkezve igyekeznek növelni a befolyásukat, jellemzően regionális intézmények révén. Ezzel nemcsak az egymás közti kooperációt erősítik, de hatékonyabban képesek ellenállni a regionális dominanciának, sőt akár azt is elérhetik, hogy a regionális nagyhatalom is csatlakozzon az intézményhez. Eray Alim kifejti, hogy kétféle szerepet játszhatnak a regionális aktorok a *hedging* stratégia során. Pozitívat, ha együttműködnek azért, hogy indirekt *balancing* magatartással sikeresen kordában tartsák a regionális nagyhatalmat. Negatívát, ha bármelyikük elővigyázatlanul provokálja a regionális nagyhatalmat, és ez regionális konfliktust eredményez. Ez megnehezíti, vagy akár el is lehetetleníti a *hedging* politika folytatását.⁴

A *strategic hedging* fogalom kialakulásának vizsgálatához először át kell tekinteni a realista iskola alapvető megközelítéseit, egészen a hatalmi egyensúly (*balance of power*) fogalmától. E koncepció a nemzetközi politikaelméletek egyik kulcsfogalma, főként a realista gondolkodók egyik legfontosabb alapvetése (lásd Hans Morgenthau, Kenneth Waltz, John Mearsheimer munkáit). A megközelítés alapvetően strukturális jellegű: az egyes államok viselkedését összeköti a nemzetközi rendszer főbb szereplői közötti hatalommegosztással. A különböző aktorok az erősebb állammal szemben hatalmi ellensúly kialakítására törekednek, ugyanis a hatalom egyenlőtlen elosztása a gyengébb fél számára biztonsági kockázatot jelent.⁵ Mivel a hagyományos értelmezésben a *balancing* alapvetően katonai szempontú megközelítés, a szakirodalom szerint általában kétféle módon valósulhat meg: a külső (*external*) a katonai szövetségek kialakítását jelenti, míg a belső (*internal*) a hatalmi egyenlőtlenség csökkentésére irányuló belső folyamatokat (pl. fegyverkezést) takarja. Amennyiben a két magatartás (külső és belső *balancing*) egyszerre valósul meg, *hard balancing*ről beszélhetünk.⁶

Stephen Walt a szövetségi rendszerek kialakulásának vizsgálata során arra a következtetésre jutott, hogy az ellensúlyra törekvés (*balancing*) azt is jelenti, hogy a feltörekvő domináns vagy már hegemón állammal szemben a gyengébbekkel való összefogás jelenti a biztonságosabb megoldást. Így akár azt is meg tudják akadályozni, hogy az túl erőssé váljon – azaz az ellensúlyozó állam ebben az esetben azokkal fog össze, akik nem képesek dominálni. A gyengébbekkel szövetségre lépve pedig a saját súlyát is növelni tudja. Tipikus példa erre Nagy-Britannia évszázadokon keresztül folytatott európai politikája, vagy Henry Kissingernek a hidegháború éveit alatti meggyőződése, miszerint egy háromoldalú kapcsolatrendszerben jobb a gyengébb féllel szövetkezni (lásd Kína a Szovjetunióval szemben).⁷

A posztbipoláris világrendben azonban egy, a katonai szempontokon túlmutató megközelítés is kialakult: a *soft balancing* elsősorban gazdasági, diplomáciai, intézményi eszközök alkalmazását jelentette, és az Egyesült Államok (mint egyetlen szuperhatalom) túlzott hatalmának az ellensúlyozására használhatták az egyes államok. Brock Tessmann és Wojtek Wole azonban arra hívta fel a figyelmet, hogy a *soft balancing* fogalmi keretei nem tisztázottak, azokat sok esetben túlságosan tágan értelmezik, s ennek következtében nehéz meghatározni, hogy ez a fajta magatartás valóban a hatalmi egyensúly kialakítására való törekvés-e, vagy pusztán az államok közötti súrlódások, a hegemóntól eltérő érdekek miatti lépések.⁸

A *balancing* mellett a *bandwagoning* (egyoldalú alkalmazkodás) fogalma is megjelenik, amikor az országoknak egy dominánssá váló vagy hegemon állammal való kapcsolatrendszerét igyekszünk leírni. Az ellensúlyra törekvéssel ellentétben itt a gyengébb államok nem lépnek szövetségre a hegemónnal szemben, hanem éppenséggel ahhoz csatlakoznak. Ez a magatartás kétféle okból jelentkezhet: egyrészt a fenyegetés elhárítása, másrészt az érdekek lehető legjobb kihasználása céljából – ez potenciálisan vonzóbb magatartás lehet egy újonnan kialakult unipoláris rendben, hiszen a hegemon az előrelátható időben hatalmi túlsúlyt fog élvezni. Azonban hosszabb távon ez nem tűnik megfelelő stratégiának – elsősorban azon kulcsállamok számára, amelyek az unipoláris világrend multipolárisra alakulását várják.⁹ Walt több történelmi példán keresztül mutatja be a nagyhatalmak elképzelését a *bandwagoning* magatartásról: a hidegháború alatt mind az Egyesült Államok, mind a Szovjetunió azt feltételezte a gyengébb államokról. Azonban a *balancing* sokkal gyakoribb magatartás volt az országok részéről, mint a *bandwagoning*. Míg az előbbi szövetség a gyengébbel, addig az utóbbi az erősebbel kötött, de Walt arra is felhívja a figyelmet, hogy nem kizárólag az erő (katonai erő) a döntő tényező: fontos a földrajzi közelség és az agresszív szándék is.¹⁰

A szakirodalomban az utóbbi évtizedekben megjelent az igény arra, hogy a középhatalmak (és a kisebb államok) hidegháború utáni külpolitikai viselkedését is leírják, azonban (ahogy a fenti összefoglalóból kiderül), a *balancing* és a *bandwagoning* fogalom nem minden esetben volt alkalmas erre. Alapvetően *second-tier* államoknak (középhatalmaknak) tekinthetjük mindazokat az országokat, amelyek egy unipoláris rendszerben nem az aktuális szuperhatalmak, azzal összehasonlítva kevesebb erővel rendelkeznek. A jelen elemzés során *second-tier* (azaz a rendszer vezető hatalmához képest másodlagos) államok alatt azokat az államokat értjük, amelyek nem tartoznak a Mearsheimer által meghatározott nagyhatalmak (Egyesült Államok, Kína, Oroszország)¹¹ közé. Egy másik megközelítést adott Gustaaf Geeraerts és Mohammad Salman, akik a tanulmányukban a G20 tagjait vizsgálták (a jelenlegi rendszer vezető hatalmaként az Egyesült Államokkal számoltak). Ők a G20 hét vezető államának (Kína, Franciaország,

Németország, India, Japán, Oroszország, Egyesült Királyság) *strategic hedging* képességeit elemezték a Tessman és Wolfe által lefektetett alapelvek és módszer továbbgondolásával.¹²

A középhatalmak arra törekednek, hogy a vezető állammal szembeni al-kupozíciójukat folyamatosan javítsák, ezáltal nagyobb eséllyel tudnak kihívást intézni a szuperhatalom ellen. Amikor pedig az egypólusú rend kezd multipolárissá alakulni, előfordulhat, hogy a vezető hatalom csökkenti vagy megvonja azokat a közjavakat, illetve támogatási formákat, amelyeket addig biztosított az egyes államoknak. Megfigyelhető, hogy a nemzetközi interakciók során a szereplők gyakran választanak az unipoláris rendnek megfelelő non-konfrontatív megoldásokat, miközben arra a veszteségre is készülnek, ami egy multipoláris-sá váló nemzetközi rendszerben az említett javak megvonása miatt érné őket. Hangsúlyozandó, hogy ez a magatartás addig marad fenn, amíg a rendszer transzformációja be nem következik. Amint a multipolárissá alakulás kezdetét veszi, a hagyományosabb, belső vagy külső *hard balancing* eszközök alkalmazása válik elsődlegessé.¹³

Mivel a klasszikus hatalmi egyensúly koncepciója, illetve annak a kemény (*hard*) vagy puha (*soft*) értelmezése sem adott megfelelő fogalmi keretet az elemzéshez, így a *hedging* (vagy *strategic hedging*) fogalom felhasználásával igyekeztek a kutatók pontosabban körülírni az államok viselkedését. Tessmann és Wolfe a *strategic hedging*ről szóló alapvető munkájukban úgy jellemezte ezt a külpolitikai magatartást, mint ami két, jól meghatározható veszély elleni védelemül szolgál. Egyrészt akkor, ha a (nemzetközi) rendszer vezető országa és a *hedging* állam között a viszony oly mértékben megromlik, hogy akár katonai válság is kialakulhat, másrészt, ha a vezető állam szándékosan vagy nem szándékosan, de többé nem biztosítja azokat a közjavakat vagy direkt támogatásokat, amelyeket a *hedging* ország addig élvezett. Ez a fajta biztosítási stratégia a *hedging* állam részéről rövid távon kiadással jár, amit külső vagy belső források felhasználásával fizethet meg.¹⁴

A szakirodalom jelentős része elsődlegesen az ázsiai kis- és közepes államokkal kapcsolatos *hedging* témakörével foglalkozik. A délkelet-ázsiai országoknak az Egyesült Államokkal fennálló gazdasági és diplomáciai kapcsolatrendszer, illetve az USA térségbeli katonai jelenléte, valamint az egyre erősödő Kína és annak a gazdasági-politikai befolyása közötti (nem hagyományos) külpolitikai manőverezése számos esetben kínált okot és terepet az elemzésre és az elmélet empirikus tesztelésére.¹⁵ Kína erősödése és egyre meghatározóbb nemzetközi szereplővé válása az egyik olyan folyamat, amely a multipolaritás irányába módosíthatja a nemzetközi rendszert, és megkérdőjelezheti az Egyesült Államok primátusát. 2014-re Kína GDP-je (vásárlóerő-paritás alapján) már megelőzte az USA GDP-jét,¹⁶ bár az amerikai katonai potenciál még mindig meghatározó.

Ha egy felemelkedő hatalomnak a nemzetközi rendre gyakorolt nyomása megdönti az addig hegemon helyzetben lévő hatalmat, az nagyszabású konfliktusokat, akár háborút is maga után vonhat, ahogy azt Graham Allison Thuküdidész csapdjája kapcsán kifejti.¹⁷ Öt évszázad történelmének áttekintése során tizenhat alkalomból mindössze négy olyat talált, amikor nem háborúba torkollott, ha egy felemelkedő hatalom kihívást intézett a hegemon ellen, viszont a második világháború utáni mindkét eset ilyen volt.¹⁸ Az atomhatalmak korában a konfliktus elkerülése a pusztító következmények miatt szó szerint létfontosságú lehet.¹⁹ Allison elméletét számos kritika érte, de maga a modell alkalmazható más régiókban is, ahogy azt Jozef Hrabina teszi, aki a posztsovjet térségben az orosz zéróösszegű játékot vizsgálja, valamint az orosz elitnek a Thuküdidész csapdjában rekedését.²⁰ Emellett a szakirodalomban az utóbbi néhány évben megjelentek olyan munkák is, amelyek az ázsiaiától eltérő területen igyekeznek a *strategic hedging* koncepcióját alkalmazni és esettanulmányok segítségével az északi államok vagy éppen Törökország külpolitikai magatartását elemezni.²¹

A török külpolitika alakulása

Az elméleti és a módszertani keret áttekintése után fontos a török külpolitika egészére is egy gyors pillantást vetni, hiszen így fedezhető fel az esetleges változás annak megközelítéseiben. A kétpólusú világrend nem adott túl nagy teret Törökországnak a külpolitikai manőverezésre, azonban a hidegháború végével a török külpolitika jelentősen aktívabbá vált, ami Turgut Özal (az egykori köztársasági és miniszterelnök) és İsmail Cem (külügyminiszter 1997 és 2002 között) erőfeszítéseinek köszönhető.²² „Özal képzeletében egy olyan török világ körvonalai rajzolódtak ki, mely kétszázmilliós népességével a »stabilitás őrzője lehet az Adriai-tengertől a kínai falig terjedő hatalmas térségben.«”²³ Elsősorban a regionális fókusz került előtérbe, hiszen a Szovjetunió összeomlásával a kaukázusi és a közép-ázsiai régióban hatalmi vákuum keletkezett, amelyet a történelmi közös gyökereik és a nyelvi rokonságuk miatt Törökország tudott volna kitölteni, és ez a törekvése a nagyhatalmak számára is megfelelő lett volna Irán ellensúlyozására.²⁴ Azonban az 1990-es években az országnak nem volt meg hozzá a megfelelő gazdasági és politikai kapacitása.²⁵

2001. szeptember 11. után az ankarai vezetők úgy értékelték, a terrorizmus elleni küzdelemben hasonlóan jelentős szerepet tud majd betölteni az ország, mint ahogy a hidegháború alatt is stratégiai fontosságú volt. Emellett a Kurd Munkáspárt (PKK) által elkövetett támadások miatt is támogatta a török vezetés a terrorizmus elleni harcot, és a regionális szerepe erősödését várta az aktívabb fellépéstől.²⁶ A török külpolitikát hagyományosan befolyásoló öt tényező: a történelmi tapasztalat, az egyedi geopolitikai és geostratégiai helyzet, a sebezhetőség, a kemalizmus, a külkapcsolatok alakulása. A kétpólusú világrend

végével azonban e megközelítés felülvizsgálata vált szükségessé, az aktívabb megközelítésnek kell felváltania a defenzív, a *status quo* fenntartására irányuló külpolitikát.²⁷

A 2002-ben hatalomra került Igazság és Fejlődés Pártja sok tekintetben jelentős változást hozott az azóta eltelt két évtized során, azonban a korábbi, szekuláris kormányok külpolitikai céljait, törekvéseit is magáévá tette. Megjegyzendő, hogy az elit és annak a *top-down* modernizációs eszközei az Oszmán Birodalom végnapjai óta kevésbé változtak.²⁸

Az AKP-kormányok külpolitikai törekvéseivel kapcsolatban ki kell emelnünk az irányelvek kidolgozóját, Ahmet Davutoğluta, a későbbi külügyminisztert és miniszterelnököt, akinek 2001-ben jelent meg a „Stratégiai mélység” című, meghatározó munkája. A szerző tudományos alapon felvázolta benne Törökország akkori helyzetét, geopolitikai lehetőségeit, majd kidolgozta a puha hatalmi eszközökre épülő, proaktív külpolitika részleteit, amely sikeresen egyensúlyozhat az iszlám, a demokrácia és a szekularizmus között. Ez az időszak a 2001. szeptember 11-i terrortámadás és az azt követő, „*global war on terror*” időszaka. A 2010/2011-es „arab tavasz” kitörésével olyan nemzetközi és regionális változások következtek be, amelyek a puha hatalmi eszközök mellett keményebbek alkalmazását is megkövetelték, azaz a stratégiai realista külpolitikai gondolkodás került előtérbe. A PKK-val való, 2015-től kiéleződött szembenállás (a fegyverszüneti megállapodás véget érése), a nemzetközi menekültválság miatt kialakult hatalmas humanitárius nyomás, az Iszlám Állam (*the Islamic State of Iraq and Syria*, ISIS) elleni fellépés szükségessége, a bukott államok (Irak, Szíria) problémája és a regionális instabilitás végleg ellehetetlenítette a korábbi, elsősorban puha hatalmi eszközökre épült külpolitika folytatását.²⁹ A „zéró probléma a szomszédokkal” külpolitika kudarcot vallott – Ilias I. Kouskouvelis szerint főként azért, mert az a neoszmanizmus megvalósításának a módszere volt.³⁰

A 2016-ban elbukott puccskísérlet és az annak következtében folyt jelentős belpolitikai tisztogatás, illetve Davutoğlu távozása is azt jelzi, hogy az addigi külpolitikai irányvonal jelentős változáson ment át, és egyre inkább a proaktív, realista megközelítés nyer teret. Törökország olyan, hagyományosan riválisnak tekintett államok felé is nyitni kezdett, mint Irán vagy Oroszország, ugyanakkor el is veszítette az arab világban a 2010-es évek elején betöltött jelentős szerepét. A „*precious loneliness*” fogalmával jellemezhetően elfogadta, hogy a nemzeti érdekei és értékei védelmében legfőképpen magára számíthat.³¹

Török *strategic hedging*: esettanulmányok

Az elméleti keret meghatározása során láthattuk, hogy a Mearsheimer által kijelölt három nagyhatalom (Egyesült Államok, Kína, Oroszország) közül Törökország szempontjából kettő bír közvetlen befolyással mind a szíriai, mind az ukrajnai konfliktussal kapcsolatban. Egyrészt az Egyesült Államok, mint jelenlegi szuperhatalom és Törökország katonai szövetségese (a fogalmi keretünkben külső hatalomként jelenik meg), másrészt Oroszország, mint a közvetlen szomszédságban elhelyezkedő regionális nagyhatalom. Mindegyikükkel stratégiai fontosságú külpolitikai viszonyban áll Ankara, ami remek alkalmat kínál a külpolitikai mozgásterében elemezni az esetleges *strategic hedging* lépéseket. Az alábbiakban a szíriai polgárháború és az ukrajnai háború kapcsán történik a háromoldalú viszonyrendszer elemzése: elsőként az előzmények rövid felvázolása, majd a felmerült külpolitikai dilemmák, illetve a *hedging* magatartás sikerességének a vizsgálata következik.

Az Egyesült Államok és Törökország az 1950-es évek óta katonai szövetségese, s habár a bilaterális kapcsolatukban időről időre jelentkeztek súrlódások (pl. a ciprusi konfliktus kapcsán), de alapvetően a hasonló érdekek mentén egy jó szövetségi viszony alakult ki köztük. A bipoláris világrend végével két fontos körülmény változott meg: eltűnt a közös ellenség (a Szovjetunió), és a kétoldalú kapcsolatok fókusza Euráziáról a Közel-Keletre helyeződött át (ld. *global war on terror*). Emiliano Alessandri az Obama-adminisztráció első periódusával kapcsolatban azt írta a tanulmányában, hogy a „*model partnership*” retorikája ellenére a törökök bizalmatlansága megmaradt az amerikaiak iránt, továbbá az EU-csatlakozási folyamat elakadása, s azzal párhuzamosan a régióban elért nagyobb befolyás és a gazdasági sikerek hatására a török elitben egyre erősödnek a nacionalista érzelmek és a független külpolitika igénye.³² Ennek megfelelően egyre több olyan kisebb vagy nagyobb érdekellentét bukkant fel, amely súrlódáshoz vezetett a két állam között.

Történelmileg a cári Oroszország és az Oszmán Birodalom két, egymással versengő nagyhatalom volt, amelyek számos háborút vívtak egymással Európa keleti felének az uralmáért. A második világháborút követően a szuperhatalmi ambíciójú Szovjetunió a megfélemlítés eszközével igyekezett *bandwagoning* magatartásra bírni Törökországot (ahogy arról Waltnál már szó volt), de azzal épp ellenkező hatást ért el, és az agresszívan jelentkező, közvetlen biztonsági fenyegetés hatására Ankara Washington katonai szövetségéhez csatlakozott. A hidegháború végétől Törökország igyekezett a régióban még mindig nagyhatalmi státuszt betöltő Oroszországgal a viszonyát normalizálni, gazdasági (kereskedelem, turizmus), energetikai (gázvezetékek, atomerőmű) együttműködéseket vele kialakítani.

Szíria

Bár Törökország és Szíria kapcsolata nem volt problémamentes – Hatay tartomány okán napjainkig tartó konfliktus áll fenn közöttük, továbbá a folyószabályozás és a PKK támogatása miatt is kiéleződött a viszonyuk –, az adanai megállapodással azonban igyekeztek rendezni azt.³³ A 2000-es évek elején fellendült a két ország gazdasági és diplomáciai együttműködése, és 2011-ig egyértelműen Szíria állt a török közel-keleti külpolitika egyik fókuszában.

Az „arab tavasz” jelentősen megváltoztatta a török külpolitika irányát. Kezdetben Ankara bízott abban, hogy tárgyalások útján, a Damaszkusz és a felkelők közötti közvetítéssel tűzszünetet tud elérni, de nem járt sikerrel. Azonban továbbra is eltökélten részt kívánt venni az események alakításában, s ehhez egy kezdeményezőbb külpolitikai magatartást alakított ki – ellentétben például a líbiai szerepvállalásával. Ezért folytatta a diplomáciai erőfeszítéseit: 2011-ben Isztambulban megalakult a felkelőket segítő Szíriai Nemzeti Tanács, majd Ankara lemondásra szólította fel Bassár el-Aszadot, és szankciókat vetett ki a rezsimre. Még ugyanabban az évben Törökország elsőként hívta fel a figyelmet egy, a civilek számára menekülési lehetőséget biztosító, határ menti demilitarizált övezet kialakításának a fontosságára (szintén kevés sikerrel). 2012-ben a törökök adtak otthont a „Szíria barátai” csoport találkozájának, a nyugati hatalmak egyeztető fórumának.³⁴ Ez viszont azzal járt, hogy a szíriai vezetés bizalma megingott a török félben és annak semlegességében, s ez visszavetette a korai közvetítői szerep hatékonyságát is.³⁵

A Szíriával korábban kialakult erőteljes gazdasági együttműködést és az Aszaddal való jó kapcsolatot felváltotta az Aszad-rezsim ellen fellépő csoportoknak (elsősorban a Muszlim Testvériségnek) és magának a rendszer bukásának a török támogatása. Az Egyesült Államok fő célkitűzése azonban az ISIS elleni küzdelem és a régió stabilitása volt, nem elsősorban a rezsim megdöntése – így ez konfliktust okozott a két állam között. Ehhez adódott hozzá a kurdok kapcsán felmerült súrlódás, ugyanis Washington az Ankara által terrorszervezetnek tekintett PKK meghosszabbított szárnyának tartott Demokratikus Egyesülés Pártját (*Partiya Yekîtiya Demokrat*, PYD) és annak fegyveres szárnyát, a Kurd Népvédelmi Egységeket (*Yekîneyên Parastina Gel*, YPG) támogatta. Törökországnak a nyugati szövetségeseivel is több ízben kiéleződött a konfliktusa, főként amiatt, hogy egészen 2015-ig nem csatlakozott az Iszlám Állam elleni küzdelemhez, valamint a német és a norvég féllel is vitás helyzetek alakultak ki.³⁶

A törökök több alkalommal is kemény hatalmi eszközöket használtak, és katonailag avatkoztak be Szíriában. Ennek kapcsán ki kell emelni három hadműveletet. 2016-ban az Eufrátesz Pajzs hadművelet során az Eufrátesztől nyugatra elhelyezkedő területet tisztították meg az Iszlám Államtól, illetve az YPG erőitől; 2018-ban az Olajág hadműveletben az észak-nyugati Afrín tartomány területén

támadták a kurd Szíriai Demokratikus Erők (*Syrian Democratic Forces, SDF*) erőket; 2019-ben pedig egy biztonsági sáv kialakításának céljával avatkoztak be.³⁷ Az amerikaiak az első kettőre olyan, az észak-szíriai kurdok elleni direkt támadásként tekintettek, amely kockáztatta az ISIS elleni fellépés hatékonyságát.³⁸

Az amerikaiaktól való eltávolodás arra ösztönözte a török vezetést, hogy inkább más, regionális államokkal keressen a rendezés ügyére megoldást, így már 2017-ben Iránnal együtt részt vett az Oroszország által kezdeményezett asztanai folyamatban. A kazah fővárosban megkezdődött egyeztetések célja – a politikai természetű és globális jellegű genfitől eltérően, amelyben egy béke-terv kidolgozására törekedtek – elsősorban a tűzszünet elérése volt, s elsődlegesen a katonai és a regionális aktorok játszottak benne főszerepet. A résztvevők négy deeszkalációs övezetet határoztak meg, és abban állapodtak meg, hogy azok felügyeletét a három meghatározó regionális hatalom, Oroszország, Törökország és Irán látja el.³⁹ Az idlibvel kapcsolatban Recep Tayyip Erdoğan a Szocsiban tett 2018-as látogatása során Vlagyimir Putyinnal egy demilitarizált övezet felállításáról is megállapodott.⁴⁰ A felügyeletében és az ottani járőrözésben 2019-től Törökország is részt vett, ám – az orosz fél szerint – nem kellő hatékonysággal lépett fel a dzsihadisták ellen.⁴¹ Az Egyesült Államok az év végén bejelentette, hogy megkezdi a csapatai kivonását, elsősorban az észak-szíriai határterületekről, erre 2019 októberében Törökország bombázni kezdte azokat, hogy az SDF erőit kiszorítsa a térségből. Az USA elítélte a török agressziót, és szankciókat vetett ki az országra,⁴² valamint tűzszünetre szólította fel a feleket.⁴³ Törökország és Oroszország 2020. március 5-én tűzszüneti megállapodást kötött Idlib kapcsán, így ott abbamaradtak a harcok.⁴⁴ Azonban az év hátralevő részében a tűzszünet ellenére is folytatódtak az atrocitások a felek között. Joe Biden az elnöksége kezdetén kijelentette, hogy elkötelezett a terrorizmus elleni küzdelem iránt, ezért újraindította a térség stabilizálásának a támogatását, amelynek az eszköze az amerikai haderőnek a térségben tartása és az YPG-vel való együttműködés.⁴⁵

Törökország számára kivételes fontossággal bír a szíriai rendezés, hiszen nemcsak közvetlenül határos vele, de jelenleg több mint 3 millió szíriai menekült is él az országban. Viszont ma már az Egyesült Államok számára nem központi kérdés a régió helyzete, de leginkább humanitárius és antiterrorista szempontokból nem kerülhet háttérbe. Ez hatással van Ankara külpolitikájára is, hiszen az amerikaiak visszavonulásával a regionális konfliktus egyik legjelentősebb szereplőjévé vált. Főleg a kurdok által ellenőrzött területek, illetve azok marginalizálása az elsődleges számára, de alapvető kérdésnek számít a gazdasági kapcsolatok jelentősége, valamint a szíriai menekültek visszatelepítése is.⁴⁶

Washington külpolitikai fókuszja a Közel-Keletről egyre inkább Ázsiára helyeződött át a *Pivot to Asia* keretében, amely Barack Obama elnök külpolitikájának a meghatározó eleme volt.⁴⁷ Az Obama-doktrína a Bushétól eltérő, új alapokra

kívánta helyezni az Egyesült Államok külföldi szerepvállalását, ezért feladatultűzte ki a korábbi kapcsolatok felülvizsgálatát az olyan regionális szereplőkkel, mint Oroszország. Az amerikai jelenlét háttérbe szorulásával a regionális hatalmak jutottak nagyobb befolyáshoz, ahogy azt az orosz példán keresztül a posztszovjet térségben, illetve Szíriában is láthatjuk.⁴⁸ A Fehér Ház érdeke az, hogy minél kevesebb súrlódással járjon, hogy a térségben közel állomásoznak egymáshoz az amerikai és az orosz erők. Tudomásul vette az asztanai folyamat rendezési kísérletét, és igyekezett azt a saját érdekeinek megfelelően akár ki is használni (különös tekintettel a humanitárius segélyeknek a térségbe juttatására). Ugyanakkor a törökök számára is megfelelt az orosz kezdeményezés, hiszen annak alapján kétoldalú tárgyalásokat folytathattak a feszültség mérséklése, illetve a közös egyeztetés érdekében.⁴⁹ Ankara igyekezett a két nagyhatalom, a külső Egyesült Államok és a regionális nagyhatalom Oroszország között a saját érdekei mentén egyensúlyozni, különösen, mióta az Egyesült Államok számára a terrorizmus elleni küzdelem, illetve a humanitárius támogatás fenntartása és növelése jelenti a fő fókuszot és a katonai jelenlét alapját.

A jelen elemzés szempontjából ki kell emelni a térségbeli középhatalmak, elsősorban Irán szerepét is. Törökország számára fontos, hogy ne idegenítse el a regionális vetélytársát, hiszen jelentős gazdasági érdekeltségei vannak a perzsa országban, illetve energiabiztonsági szempontból (földgázból) Irán Törökország fontos ellátója. Ugyanakkor a törökök szeretnék megakadályozni, hogy Teherán jelentős befolyásra tegyen szert a Közel-Keleten. A térség sajátos jellege meggátolja a hatékony regionális együttműködések kialakulását, ugyanis a helyi szereplők jelentős mértékben a nagyhatalmakra támaszkodnak, amelyek pedig ütközőzónaként tekintenek rájuk, így egyfajta patrónuspolitika alakult ki a régióban.⁵⁰

Orosz–ukrán háború

A Krím félsziget 2014-es anektálása után a törökök kijelentették, hogy kiállnak Ukrajna területi integritása mellett, azonban (a nyugati szövetségesek részéről érkező erőteljes nyomás ellenére) nem csatlakoztak az Oroszországra kivetett szankciókhoz: kijelentették, hogy Ankara egyoldalú szankciókat is kivethet az oroszokra, amennyiben szükségét látja. A félsziget elfoglalásával azonban Törökország számára riasztóan megnőtt az orosz befolyás a Fekete-tenger térségében – ami a hidegháború után kialakult *status quo* felborulásával fenyegetett –, ezért igyekezett azt a külpolitikai lépéseivel ellensúlyozni. Új katonai bázis kialakításába kezdett a Fekete-tenger partján fekvő Trabzon térségében, továbbá 2021-ben közös tengeri hadgyakorlatot tartott az Egyesült Államok, Ukrajna és Törökország (SEA BREEZE-21). Ezenkívül Törökország az általa fejlesztett Bayraktar TB2-es drónokból is forgalmazott Ukrajna számára, amelyek révén

az ukránok (a háború kezdeti szakaszában nagy visszhangot kiváltva) jelentős katonai sikereket tudtak elérni.⁵¹

A drónok több szempontból is roppant hasznosak a modern hadviselésben: egyrészt jelentősen csökkentik az emberi áldozatok számát (azaz egy adott katonai akció politikai költségét), másrészt megkönnyíthetik a kisebb támadások indítását, harmadrészt az események rögzíthetősége következtében azok propagálásában, a közvéleménnyel való könnyebb elfogadtatásában is hasznosak lehetnek. Ráadásul magát a katonai költséget is csökkentik: például a Bayraktar TB2-es költsége 5 millió dollár, míg a török légierő gerincét adó F-16-osok darabja 18,8 millió dollárba kerül. Nem beszélve arról, hogy mennyivel egyszerűbbé teszik a határokon átnyúló katonai akciók végrehajtását. A törököket sújtó nyugati szankciók és az Izraellel megromlott viszony (illetve az előkészített izraeli drónvásárlás akadozása) arra készítette Ankarát, hogy saját maga fektessen nagy energiákat a védelmi potenciálja fejlesztésébe.⁵² Ennek eredménye a már említett Bayraktar TB2-es drón, amely Hegyi-Karabahban, Szíriában, Líbiában és Ukrajnában is bizonyította a hatékonyságát. Egyúttal lehetővé tette Törökországnak, hogy szerepet vállaljon ezekben a konfliktusokban, és úgy képviselhesse az érdekeit, hogy az ellentétes oldalon álló regionális nagyhatalommal (Oroszországgal) mégse kerüljön nyílt konfliktusba.

Az Egyesült Államok és Törökország között szintén súrlódást okozott az Sz-400-as orosz rakétarendszer megvásárlása. Az amerikai Patriot rakéták beszerzése és technológiai transzfere kapcsán felmerült problémák miatt a törökök előbb a kínai, majd az orosz technológia felé fordultak, és végül az utóbbit vásárolták meg, ami a NATO-n belül biztonsági és kompatibilitási kérdéseket is felvetett – a rakétarendszer azóta sem került beüzemelésre.⁵³ A beszerzés a szövetségesekkel konfliktushoz vezetett, míg az orosz–török kapcsolatokat megerősítette.⁵⁴ Donald Trump többször hangoztatta a törökök előtt, hogy nem az ő, hanem az előző adminisztráció hibájából nem tudott megvalósulni a Patriot rakéták beszerzése, és csak 2020 decemberében sújtotta szankcióval az orosz technológia megvásárlása miatt Törökországot.⁵⁵

Az Ukrajna elleni háború hatására 2022 májusában Finnország és Svédország is jelezte, hogy a hagyományos semlegességük ellenére csatlakozni kívánnak a NATO-hoz.⁵⁶ A tagállamok többsége viszonylag rövid időn belül ratifikálta a csatlakozási kérelmüket, azonban Törökország és Magyarország késleltette a folyamatot. A törökök indoklása szerint a PKK-val szembeni hatékonyabb fellépés hiánya és egyéb biztonsági problémák (Ankara szerint a svéd terrorizmusellenes törvények nem megfelelő érvényesítése) akadályozzák a folyamat lezárását, de a kérdéskör a török narratívában időről időre összekapcsolódik az EU-csatlakozással és/vagy az F-16-osok beszerzésével. 2022 júniusában, a madridi NATO-csúcstalálkozón háromoldalú megállapodást írt alá Finnország, Svédország és Törökország az utóbbi biztonsági aggályainak rendezésére vonatkozóan, és a finnek

csatlakozása előtt viszonylag hamar megnyílt az út. Mivel a bővítés késleltetése miatt a törökök F-35-ös vásárlási szándéka megghiúsult, és kiestek az akkori haderőfejlesztési programból, a török haderő szempontjából rendkívül fontos az új F-16-osok, illetve a hozzájuk kapcsolódó legújabb fejlesztések beszerzése. Különösen annak fényében, hogy Törökországban zajlott e gépek jelentős részének a gyártása. Ahogy arról már a török haderő saját fejlesztésének a szükségességénél is szó volt, a török védelmi vezetés nemzeti harcászati repülőgépek gyártását tűzte ki célul, és arról 2016-ban alá is írt egy szerződést a Török Légi- és Űripari Részvénytársasággal (*Türk Havacılık ve Uzay Sanayii AŞ*, TUSAŞ).⁵⁷

Diplomáciai és gazdasági szempontból is kiemelt jelentőségű Törökországnak a szomszédságában zajló háborúban betöltött közvetítői szerepe. A 2022 júliusában megszületett fekete-tengeri gabonakezdeményezés (*Black Sea Grain Initiative*) célja az Ukrajnából származó gabonaexport újraindítása és stabilizálása volt. A megállapodást a 2023. július 17-i lejártáig két alkalommal hosszabbították meg.⁵⁸ Ukrajna hagyományosan a világ egyik legnagyobb exportőre búza és egyéb gabonafélék, valamint napraforgóolaj tekintetében. Közel 33 millió tonna gabonát tudott exportálni a Fekete-tengeren létrehozott biztonsági folyosón keresztül, s az az élelmiszerek árának közel 20 százalékos esését eredményezte. Miután az orosz fél nemet mondott a kezdeményezés megújítására, az árak ismét emelkedni kezdtek.⁵⁹ A gabonakezdeményezés (az ENSZ-képviselők és a török fél sikeres tárgyalásainak eredményeként) Törökországot ismét stratégiai pozícióba emelte, és a fontossága sokat nőtt a nyugati szövetségesei szemében is. A jelen elemzés szempontjából a közvetítés egyben mindkét nagyhatalom felé tett gesztusként is értelmezhető, hiszen azzal mind az Egyesült Államok, mind Oroszország (illetve egy regionális középhatalom, Ukrajna) felé jelezte az együttműködési szándékát.

Az ukrajnai háború kapcsán az elemzés részeként az Oroszországra kivetett nyugati szankciókat is meg kell vizsgálni. Törökország nem csatlakozott hozzájuk, de nem is ítélte el azokat. Az Egyesült Államok előre felhívta a szövetségesei figyelmét arra, hogy egyes kereskedelmi központjaik, vállalataik esetleg megkerülik az amerikai szankciókat (elsősorban mikrocsipek, különböző vegyi anyagok exportjának tekintetében), azonban annak komoly következményei lehetnek. Mivel több török vállalkozás is megkerülte azokat, és pénzügyi, anyagi vagy technológiai segítséget nyújtott orosz importőröknek, 2023 áprilisában három,⁶⁰ majd szeptemberben újabb öt vállalatot⁶¹ sújtott szankcióval Washington.

Az ukrajnai háborúval kapcsolatban a geopolitikai helyzet, a földrajzi fekvés miatt meghatározó Ankara szempontjából.⁶² Mivel a Fekete-tenger térségében az ország közvetlenül érintett benne, a háború okozta problémákkal is ennek megfelelően kell szembenéznie. A két tengerszoroson, a Dardanellákon és a Boszporuszon való átkelés a Fekete-tenger egyetlen hajózási megközelítése, és

azok az 1936-ban aláírt montreux-i egyezmény értelmében Törökország kizárólagos fennhatósága alá tartoznak. Az egyezmény szigorúan szabályozza a (nem tengerparti országok) hadihajóinak az áthaladását, különös tekintettel a súlyra és a tartózkodás idejére – ezzel igyekeznek elkerülni a térség túlzott militarizálódását.⁶³ Az Ukrajna elleni háború során a török külügyminiszter ismételten kijelentette, hogy hazája mindenkivel be akarja tartatni a montreux-i egyezményt, és 2022 februárja óta több esetben is megtagadta olyan hadihajók áthaladását, amelyeknek nem a Fekete-tenger partján van a kikötőhelyük.

Nem véletlen, hogy számos alkalommal súrlódást okoztak a szorosok védelmében tett török lépések, ugyanis Ankara számára az fontos terület a Moszkvával való jó kapcsolat kialakításában. Oroszországnak (a regionális hatalmiság megtartása szempontjából) szintén kritikus fontosságú a Fekete-tenger térsége, és árgus szemmel figyel mindennemű ott folyó tevékenységet. Amikor Románia és Bulgária NATO-tag lett, felmerült, hogy a montreux-i egyezmény szigorú szabályai lazításával nagyobb mozgásteret biztosítsanak a NATO-egységeknek a térségben, azonban ez a kezdeményezés (amelyet az Egyesült Államok is támogatott) Törökország ellenállásába ütközött. A part menti országok együttműködésében életre hívták a Fekete-tengeri Haditengerészeti Csoportot (*Black Sea Naval Cooperation Task Group*, BLACKSEAFOR), amely a térség biztonságának a megőrzésére volt hivatott. A későbbiekben a szervezett bűnözés elleni és antiterrorista célokat is kitűzött, és Oroszország is csatlakozott a kezdeményezéshez. Ezzel Törökországnak sikerült elérnie, hogy a külső nagyhatalom (az Egyesült Államok) közvetlenül ne legyen befolyással a térségre, s mivel a regionális nagyhatalommal (Oroszország) is egybeestek az érdekei e kérdésben, azt is sikerült bevonnia a regionális szervezetbe – azaz annak hatalmát némileg ellensúlyozni –, továbbá a térség országai közti regionális kapcsolatokat is erősítette.⁶⁴

Fontos még megvizsgálni az orosz–ukrán háborúnak a nemzetközi szervezetek általi megítélését is. Arról már volt szó, hogy az Egyesült Államok és az Európai Unió országai szankciókkal sújtották Oroszországot, azonban érdemes kitérni az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) kereteiben kinyilvánított véleményekre is. Mivel a konfliktus egyik főszereplője a Biztonsági Tanács egy állandó tagja (Oroszország), csak az ENSZ Közgyűlésen születhettek olyan határozatok, amelyek elítélik Oroszországot (A/RES/ES-11/1, A/RES/ES-11/3, A/RES/ES-11/4).⁶⁵ Azokban a tagállamok elítélték az agressziót, egyben kiálltak Ukrajna területi integritása mellett is. Törökország támogatta e határozatokat, sőt Erdoğan korábban több alkalommal is nyíltan kiállt Ukrajna területi integritása mellett (már a Krím félsziget anektálása kapcsán is).

A Közel-Kelet térségének (és benne Törökországnak) az orosz–ukrán háborúhoz való viszonyrendszere elemzésekor Szalai Máté arra a következtetésre jutott, hogy négy eltérő megközelítés állapítható meg a térség államai részéről:

bandwagoning Oroszországgal, *hedging* (Oroszország felé húzás), kiegyensúlyozott *hedging*, illetve *hedging* (Nyugat felé húzás). Törökországot a szerző egyértelműen ez utóbbi kategóriába sorolja, mégpedig az ukránoknak nyújtott támogatás, az agresszió elítélése, a humanitárius és katonai segítség, illetve a közvetítői szerep vállalása miatt, amelyek inkább a *mainstream* nyugati megítéléssel rokoníthatóak.⁶⁶

Hasonló *hedging* magatartást figyelhattunk meg a török külpolitika részéről mindkét vizsgált esettanulmány kapcsán; azonban az Egyesült Államoknak a szíriai konfliktusból való visszavonulása, illetve az ottani regionális körülmények (a térség struktúrájából fakadóan nehézkesen megvalósítható regionális együttműködések) miatt – elsősorban a kezdeti időszakban – a török *hedging* politika mérsékelttel sikeresnek minősíthető. Főként amiatt alakult így, mert az Aszad-rezsim elvesztette a törökök iránti bizalmát, akik így Szíriában nem tudtak hatékony mediátori tevékenységet folytatni. Az orosz–ukrán háború kapcsán azonban Törökország eddig sikerrel alkalmazta a *hedging* módszereit: igyekezett megőrizni a szoros gazdasági kapcsolatokat Oroszországgal és moderátorként fellépni, ugyanakkor a nemzetközi fórumokon elítélte az orosz agressziót, valamint a megnövekedett orosz katonai jelenlét ellensúlyozására drónokkal segíteni az ukrán honvédelmet. Közös azonban a két esettanulmányban, hogy a *hedging* politikát folytató állam számára létfontosságú a regionális nagyhatalommal és középhatalmakkal való együttműködés is, hiszen csak így lehet igazán hatékony a törekvése.

Konklúzió

A hidegháború vége utáni török külpolitika nehezen írható le egyszerűen a nagyhatalmakkal szembeni hagyományos megközelítésekkel, a *balancing* és a *bandwagoning* fogalmak használatával. Az új világrendben a középhatalmak (pl. Törökország) számára nem elégséges az e politikák által biztosított eszköztár. Különösen a regionális konfliktusok kiéleződésének időszakában kritikus jelentőségű a megfelelő külpolitikai stratégia kiválasztása és sikeres végrehajtása. A *strategic hedging* egy olyan fogalmi keretet kínál, amellyel jobban megragadható az államoknak a nagyhatalmakkal szembeni, a hagyományostól eltérő magatartása. Az elsősorban a biztonsági kérdéseket szem előtt tartó megközelítése során a nagyhatalmakkal (különösen a regionális nagyhatalommal) szemben egyes üzenetekkel operáló külpolitika sikeresen ötvözheti az együttműködési szándéka jelzését és a hegemoniatörekvéssel szembeni ellenállását is. E külpolitika sikeressége szempontjából hangsúlyos szerepet játszhatnak a dinamikus regionális aktorok, azaz a külső hatalom (jellemzően az Egyesült Államok), valamint a régió kis- és középhatalmai, s azok együttműködési hajlandósága. A jól alkalmazott *hedging* során az adott állam sikerrel találja meg az egyensúlyt az

együttműködés és az ellenállás között, azonban sikertelenség esetén akár komoly bizalomvesztéssel is számolhat a nagyhatalmak részéről.

Az esettanulmányok közül az elsőben a szíriai konfliktus (PKK elleni fellépés, asztanai folyamat, török katonai beavatkozások) áttekintésével vizsgáltuk meg a török külpolitikai magatartást. A másodikban az Ukrajna ellen folyó háború és az ahhoz kapcsolható események (a Krím félsziget annektálása, az Oroszországgal szemben 2014-ben és napjainkban kivetett szankciók, az azokra adott török válasz, az orosz térnyerés miatt a Fekete-tenger térségében kezdeményezett együttműködés, a NATO-bővítési folyamat, az Sz-400-as rakétarendszer beszerzése, a török energiabiztonsági szempontok megjelenése) ilyen irányú értékelése történt. A vizsgált eseményekből kiderült, hogy Törökország mindkét térségben igyekszik az Egyesült Államok és Oroszország felé is oly módon viszonyulni, hogy az egyszerre tükrözze az együttműködési szándékát, s jelezze, hogy nem hajlandó alárendelődni a nagyhatalom hegemoniájának. Azonban a regionális szereplők is nagy befolyással bírnak a *hedging* magatartás sikerességére, így az egyes térségekben hatékonyabban alkalmazható.

Oroszország földrajzi közelsége évszázadok óta a török politika egyik meghatározó tényezője, amely azonban az orosz katonai térnyerést igyekszik a többi állam segítségével kordában tartani, az Egyesült Államoknak a térségbeli nagyobb mértékű katonai megjelenését pedig szintén elkerülni. Mindezek alapján a bevezetőben feltett kérdésre (A török külpolitikai magatartás jellemezhető-e a *strategic hedging* fogalmával?) a válasz: igen, a vizsgált esettanulmányokban a *strategic hedging* elemei jól felismerhetők Ankarának a két régióban folytatott külpolitikájában.

Jegyzetek

- 1 Szeretném kifejezni köszönetemet a Jövőképesség Obszervatóriumnak, illetve Prof. Dr. Szántó Zoltánnak, Dr. Nuno Morgadónak és Dr. Federico Pachettinek, akik szakmai észrevételeikkel, támogatásukkal segítették a kutatás megvalósulását.
- 2 Flanagan, Stephen J., Larrabee, F. Stephen, Binnendijk, Anika, Costello, Katherine, Efron, Shira, Hoobler, James, Kirchner, Magdalena, Martini, Jeffrey, Nader, Alireza és Wilson, Peter A.: *Turkey's Nationalist Course: Implications for the U.S.–Turkish Strategic Partnership and the U.S. Army* (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2020), 180–181. o.
- 3 Kuik, Cheng-Chwee: „The Essence of Hedging: Malaysia and Singapore’s Response to a Rising China”, *Contemporary Southeast Asia*, 30., no. 2. (2008): 163–171.
- 4 Alim, Eray: „Strategic Hedging in the Black Sea: The Case of Turkey versus Russia”, *Comparative Strategy*, 41., no. 5. (2022): 463–466.
- 5 Waltz, Kenneth N.: „The Emerging Structure of International Politics”, *International Security*, 18., no. 2. (1993): 73–74.
- 6 Alim: „Strategic Hedging in the Black Sea”, 461. o.
- 7 Walt, Stephen M.: *The Origins of Alliances* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1990), 17–19. o.

- 8 Tessman, Brock és Wolfe, Wojtek: „Great Powers and Strategic Hedging: The Case of Chinese Energy Security Strategy”, *International Studies Review*, 13., no. 2. (2011): 217.
- 9 Uo., 218. o.
- 10 Walt: *The Origins of Alliances*, 19–22. o.
- 11 Mearsheimer, John: *The Tragedy of Great Power Politics* (New York, NY: Norton, 2001), 381. o.
- 12 Geeraerts, Gustaaf és Salman, Mohammad: „Measuring Strategic Hedging Capability of Second-Tier States under Unipolarity”, *Chin. Polit. Sci. Rev.*, no. 1. (2016): 62–63.
- 13 Tessman és Wolfe: „Great Powers and Strategic Hedging”, 219–220. o.
- 14 Uo., 216. o.
- 15 Ciorciari, John D. és Haacke, Jürgen: „Hedging in International Relations: An Introduction”, *International Relations of the Asia-Pacific*, 19, (2019): 367–374; Edström, Håkan és Westberg, Jacob: „Between the Eagle and the Bear: Explaining the Alignment Strategies of the Nordic Countries in the 21st Century”, *Comparative Strategy*, 39., no. 2. (2020): 191–208; Jones, David Martin és Jenne, Nicole: „Hedging and Grand Strategy in Southeast Asian Foreign Policy”, *International Relations of the Asia-Pacific*, 22. (2022): 205–235; Csicsmann László: „Az átalakuló világrend és az indiai külpolitika Narendra Modi miniszterelnöksége alatt: a stratégiai autonómia és a multialignment koncepciója”, *Külügyi Szemle*, no. 4. (2022): 12–44.
- 16 Clementi, Marco, Dian, Matteo és Pisciotta, Barbara (szerk.): *US Foreign Policy in a Challenging World: Building Order on Shifting Foundations* (Berlin: Springer, 2018), 3. o.
- 17 A fogalom az i.e. 431–404 közötti peloponnészoszi háborúra utal, amelynek során az egyre erősebb Athén veszélyt jelentett az addig hegemon Spártára, s ez az ellentét háborúba torkollott.
- 18 Allison, Graham: *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides’s Trap?* (Boston, MA: Houghton Mifflin Harcourt, 2017), 31–43. o.
- 19 Lásd: *mutual assured destruction* (MAD), azaz kölcsönösen biztosított pusztulás, amely egy atomháború során mindkét fél megsemmisülését vetíti előre.
- 20 Hrabina, Jozef: „Post-Soviet Space Caught in Thucydides Trap: Grasping the Russian Zero-Sum Behavior”, *Comparative Strategy*, 42., no. 4. (2023). Elektronikusan elérhető: <https://doi.org/10.1080/01495933.2023.2219194>.
- 21 Edström és Westberg: „The Defense Strategies of Middle Powers”; Alim: „Strategic Hedging in the Black Sea”.
- 22 Park, Bill: *Modern Turkey: People, State and Foreign Policy in a Globalized World* (London: Routledge, 2012), 104. o.
- 23 Flesch István: *A Török Köztársaság története* (Budapest: Corvina Kiadó Kft., 2007), 109. o.
- 24 Szigetvári Tamás: *Turkey’s Dilemmas in Foreign Policy and External Economy in the Early 21st Century* (Budapest: Dialóg Campus, 2020), 26–27. o.
- 25 Özerdem, Alpaslan és Whiting, Matthew (szerk.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics* (London: Routledge, 2019), 372. o.
- 26 Pintér Attila: „Törökország külpolitikája a 21. század elején – neooszmán vagy újradefiniált török külpolitika?”, *Külügyi Szemle*, 12., no. 1. (2013): 14.
- 27 Szigetvári Tamás: *Európai integráció és/vagy keleti nyitás: Török külpolitikai és külgazdasági dilemmák a 21. század elején* (Budapest: Typotex, 2018), 98. o.
- 28 Cop, Burak és Zihnioğlu, Özge: „Turkish Foreign Policy under AKP Rule: Making Sense of the Turbulence”, *Political Studies Review*, 15., no. 1. (2017): 31.
- 29 Özerdem és Whiting: *The Routledge Handbook of Turkish Politics*, 379–387. o.
- 30 Kouskouvelis, Ilias I.: „Turkey, Past and Future: The Problem with Turkey’s »Zero Problems«”, *Middle East Quarterly*, no. 4. (2013): 56.

- 31 Flanagan *et al.*: *Turkey's Nationalist Course*, 181. o.
- 32 Alessandri, Emiliano: „Turkey's Global Strategy: Turkey and the United States” in *IDEAS Reports – Special Reports (SR007)*, szerk. Kitchen, Nicholas (London: London School of Economics and Political Science, 2011), 48. o.
- 33 Stein, Aaron: *Turkey's New Foreign Policy – Davutoglu, the AKP and the Pursuit of Regional Order (Whitehall Papers)*, (London: Routledge, 2014), 11. o.
- 34 Csicsmann László és N. Rózsa Erzsébet: A Török Köztársaság az átalakuló Közel-Keleten, *Külggyi Szemle*, 12., no. 1. (2013): 66.
- 35 Dudlák Tamás: „Török külpolitika új alapokon. A szíriai konfliktus kialakulása és a török külpolitika paradigmaváltása, 2011–2012”, *Világtörténet*, no. 2. (2020): 225.
- 36 Pénzváltó Nikolett: „Törökország és a NATO viszonya 1991-től napjainkig – feszültséganalógiák, *Nemzet és Biztonság*, no. 3. (2018): 118–119.
- 37 Csicsmann László: „A szíriai polgárháború vége? Az újjáépítés gazdasági és politikai lehetőségei”, *Nemzet és Biztonság*, no. 2. (2020): 7.
- 38 Erşen, Emre és Köstem, Seçkin (szerk.): *Turkey's Pivot to Eurasia: Geopolitics and Foreign Policy in Changing World Order* (London: Routledge, 2019), 22–22. o.
- 39 Csicsmann: „A szíriai polgárháború vége?”, 11–12. o.
- 40 Tsvetkova, Maria: „Russia and Turkey Agree to Create Buffer zone in Syria's Idlib”, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-putin-erdogan-hope-idUSKCN1LX-1BU> (a letöltés ideje: 2023. november 15.).
- 41 Csicsmann: „A szíriai polgárháború vége?”, 14. o.
- 42 *BBC News*, „Turkey–Syria Offensive: US Sanctions Turkish Ministries”, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50050264> (a letöltés ideje: 2023. november 15.).
- 43 Holland, Steve, Francis, Ellen és Gumrukcu, Tuvan: „U.S. Demands Syria Ceasefire, Slaps Sanctions on Turkey over Incursion”, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-usa-idUSKBN1WT0ZC> (a letöltés ideje: 2023. november 15.).
- 44 Csicsmann: „A szíriai polgárháború vége?”, 15. o.
- 45 Stein, Aaron: „Assessing the Biden Administration's Interim Syria Strategy”, *Foreign Policy Research Institute*, <https://www.fpri.org/article/2021/06/assessing-the-biden-administrations-interim-syria-strategy/> (a letöltés ideje: 2023. november 15.).
- 46 Csicsmann: „A szíriai polgárháború vége?”, 20. o.
- 47 Clementi, Dian és Pisciotta (szerk.): *US Foreign Policy in a Challenging World*, 109–114. o.
- 48 Sarı Karademir, Burcu: „A Dance of Entanglement: The US–Turkish Relations in the Context of the Syrian Conflict”, *Uluslararası İlişkiler*, 16., no. 62. (2019): 30–31.
- 49 Stein: „Assessing the Biden Administration's Interim Syria Strategy”.
- 50 Dudlák: „Török külpolitika új alapokon”, 232–240. o.
- 51 Alim: „Strategic Hedging in the Black Sea”, 471–472. o.
- 52 Hwang, Won-June és Song, Seung-Hoon: „The Extension of Turkish Influence and the Use of Drones”, *Comparative Strategy*, 41., no. 5. (2022): 441–443.
- 53 Özerdem, Alpaslan és Whiting, Matthew (szerk.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics* (London: Routledge, 2019), 406–408. o.
- 54 Baev, Pavel K. és Kirişçi, Kemal: „An Ambiguous Partnership: The Serpentine Trajectory of Turkish–Russian Relations in the Era of Erdoğan and Putin”, *The Center on the United States and Europe at Brookings – Turkey Project Policy Paper*, no. 13. (2017): 1–10.
- 55 *U.S. Department of State*, „The United States Sanctions Turkey under CAATSA 231”, <https://2017-2021.state.gov/the-united-states-sanctions-turkey-under-caatsa-231/> (a letöltés ideje: 2023. december 5.).

- 56 Chatterjee, Phelan: „How Sweden and Finland Went from Neutral to NATO”, *BBC*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-61397478> (a letöltés ideje: 2023. november 12.).
- 57 Ouzten, Rich és Dost, Pinar: „A Looming US–Turkey F–16 Deal Is about Much More than Sweden’s NATO Bid”, *Atlantic Council*, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/Turkeysources/a-looming-us-turkey-f-16-deal-is-about-much-more-than-swedens-nato-bid/> (a letöltés ideje: 2023. november 13.).
- 58 *United Nations*, „Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre. Beacon on the Black Sea”, <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative> (a letöltés ideje: 2023. november 23.).
- 59 *BBC News*, „How Is Ukraine Exporting Its Grain Now the Black Sea Deal Is over?”, <https://www.bbc.com/news/world-61759692> (a letöltés ideje: 2023. december 12.).
- 60 *U.S. Department of the Treasury*, „Treasury Targets Russian Financial Facilitators and Sanctions Evaders around the World”, <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1402> (a letöltés ideje: 2023. december 4.).
- 61 *U.S. Department of the Treasury*, „With Wide-Ranging New Sanctions, Treasury Targets Russian Military-Linked Elites and Industrial Base”, <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1731> (a letöltés ideje: 2023. december 14.).
- 62 A geopolitikai elhelyezkedés fontosságára világít rá az egyes államok jövőképességét 22 indikátor segítségével vizsgáló Future Potentials Index (FPI), amelyben ez a szempont a vizsgálódás egyik alappillére.
- 63 *Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs*, „Implementation of the Montreux Convention”, <https://www.mfa.gov.tr/implementation-of-the-montreux-convention.en.mfa> (a letöltés ideje: 2023. november 21.).
- 64 Alim: „Strategic Hedging in the Black Sea”, 467–469. o.
- 65 *Dag Hammarskjöld Library*, „UN General Assembly Resolutions Tables”, <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/emergency> (a letöltés ideje: 2023. december 11.).
- 66 Szalai Máté: „Between Hedging and Bandwagoning – Interpreting the Reactions of Middle Eastern and North African States to the Russian–Ukrainian War”, *EuroMeSCO Policy Brief*, no. 123. (2023): 3–5.